

Streszczenie

Rozprawy doktorskiej

Andrzej Noskowski – biskup płocki 1546-1567

mgr Pauliny Biernackiej

Niniejsza dysertacja swoim zasięgiem chronologicznym obejmuje lata życia biskupa płockiego Andrzeja Noskowskiego, czyli okres od 1492 r. do 1567 r. Tym samym wpisuje się ona w istniejący już od połowy XIX w. trend charakteryzujący się wzmożonym zainteresowaniem biskupimi biografiami¹. Jednocześnie całościowe ukazanie działalności biskupa Noskowskiego pozwala na zaklasyfikowanie jej do określonego nurtu badawczego koncentrującego się na życiu i działalności poszczególnych biskupów².

Postać biskupa Andrzeja Noskowskiego stanowi od kilku lat przedmiot badań w zakresie prowadzonej przez niego określonej działalności. W *Polskim słowniku biograficznym* został opublikowany biogram biskupa Noskowskiego sporządzony przez Marię Woźniakową³. Kolejny ukazał się po ponad 30 latach w zbiorowym opracowaniu *Renesans na Mazowszu. Andrzej Noskowski biskup płocki*. Autor, Tadeusz Żebrowski zweryfikował w oparciu o nowy materiał źródłowy ówczesną wiedzę na temat rodziców biskupa⁴. Oprócz tego stosowne hasła poświęcono duchownemu także w wydaniach encyklopedycznych⁵. Dorobek ten dopełnia praca Piotra Niteckiego, którą można jednocześnie potraktować jako jedno z pierwszych syntetycznych wydań zawierające szkice biograficzne poszczególnych przedstawicieli polskiego episkopatu⁶. W schemat ten wpisuje się również opracowanie będące owocem zainteresowań historyków zajmujących się dziejami Mazowsza i diecezji płockiej. Zarówno pierwsze, jak i drugie wydanie *Episkopatu płockiego*⁷ zawiera szkic biograficzny

¹ M. Dzieduszycki, *Zbigniew Oleśnicki*, t. 1-2, Kraków 1853-1854.

² Podział zaproponowany przez L. Zygnera wyodrębnia trzy nurty badawcze. Pierwszy z nich dotyczy badań w ujęciu syntetycznym nad episkopatem. Drugą grupę stanowią biogramy zawarte w wydaniach słownikowych i encyklopedycznych. Trzeci nurt badawczy charakteryzują całościowe ujęcia poszczególnych biskupów. – za: L. Zygmunt, *Biskup Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla (ok. 1350-1425)*, Toruń 2020, s. 11-13.

³ M. Woźniakowa, *Noskowski Andrzej h. Łada (1492-1567)*, PSB, t. 23, Warszawa-Kraków 1978.

⁴ T. Żebrowski, *Andrzej Noskowski – biskup płocki herbu Łada (1492-1567)*, w: *Renesans na Mazowszu. Andrzej Noskowski biskup płocki*, red. A. Koseski, K. Ostrowski, L. Sobieraj, Pułtusk-Płock 2011.

⁵ *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami*, t. 16, wyd. M. Nowodworski, Warszawa 1885; *Encyklopedia katolicka*, t. 13, pod red. E. Gigilewicz, Lublin 2009.

⁶ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.

⁷ M. M. Grzybowski, L. Zygmunt, *Episkopat płocki w latach 1075-2015. 940 lat istnienia diecezji*, Płock 2015; Tychże, *Episkopat płocki w latach 1075-2022*, wyd. II, Płock 2023, s. 123-129.

biskupa Noskowskiego. Nie należy także zapominać o pierwszych, starszych biografach plockiego ordynariusza, pochodzących jeszcze z czasów staropolskich. Cykl prac o charakterze biograficznym zapoczątkował Andrzej Świącicki, autor *Andreae Nosckovii Episcopi Plocensis. Vita*⁸. Rękopis Świącickiego, opublikowany staraniem jego syna Zygmunta, posłużył zapewne biskupowi Stanisławowi Łubieńskiemu do opracowania noty biograficznej swojego poprzednika będącej częścią przeglądu biskupów plockich⁹.

Podsumowując osiągnięcia historiografii w zakresie biografistyki biskupów diecezji plockiej wymienić można kilka monografii. Spośród biskupów epoki nowożytnej swojego opracowania doczekał się biskup Erazm Ciołek, Stanisław Łubieński, Andrzej Chryzostom Załuski oraz Karol Ferdynand Waza¹⁰. W kręgu zainteresowań badaczy pojawili się również biskupi z okresu średniowiecza – biskup Gedko¹¹ oraz późnego średniowiecza – biskup Jakub z Kurdwanowa i biskup Paweł Giżycki¹².

Celem badawczym niniejszej dysertacji jest próba stworzenia pierwszego pełnego ujęcia biografii postaci biskupa plockiego Andrzeja Noskowskiego. Ta nietuzinkowa postać, pomimo swoich zasług dla Mazowsza, doczekała się wyłącznie cząstkowych opracowań¹³. W związku z tym autorka starała się po pierwsze przedstawić nie analizowaną do tej pory działalność polityczną biskupa Noskowskiego oraz jego stosunek do najważniejszych spraw w kraju. Rozważaniom poddano przede wszystkim stanowisko plockiego duchownego w kwestii Unii Lubelskiej, którą jednak ostatecznie podpisano po jego śmierci. Zagadnienie to zostało opracowane głównie w oparciu o źródła ikonograficzne – polichromie zachowane w kolegiacie pw. Zwiastowania NMP w Pułtusk. Jednocześnie pozwoliło to rzucić nowe światło na relacje biskupa z królem Zygmuntem II Augustem. Na specyficzne zależności między tymi dwoma

⁸ A. Świącicki, *Andreae Nosckovii Episcopi Plocensis. Vita*, Varsaviae 1637.

⁹ S. Łubieński, *Series, vitae, res gestae episcoporum Plocensium*, Cracoviae 1642.

¹⁰ A. Brzozowska, *Biskup plocki Erazm Ciołek (1474-1522)*, Kraków 2017; W. Graczyk, *Stanisław Łubieński: pasterz, polityk i pisarz: 1574-1640*, Kraków 2005; W. Góralski, *Andrzej Chryzostom Załuski biskup plocki 1692-1698. Wkład w dzieło recepcji reformy trydenckiej*, Warszawa 1987; J. Brzezińska-Laszczkowa, *Karol Ferdynand królewicz Polski i biskup wrocławski*, Kraków 2009.

¹¹ M. Szymaniak, *Biskup plocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007.

¹² L. Zygmier, *Biskup Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla (ok. 1350-1425)*, Toruń 2020; W. Graczyk, *Paweł Giżycki biskup plocki (1439-1463)*, Płock 1999.

¹³ Zagadnienia związane z działalnością na rzecz rozwoju poziomu edukacyjnego na Mazowszu zostały omówione m.in. przez A. Sołtan-Lipską, R. Lolo – zob.: A. Sołtan, *Contubernium Philosophorum – krakowska fundacja biskupa plockiego Andrzeja Noskowskiego*, „Przegląd Historyczny” 92/1, 2001, s. 15-42; Tejże, *Kapituła plocka i biskup Andrzej Noskowski wobec kwestii oświaty i wychowania na Mazowszu plockim*, „Rocznik Mazowiecki” 11/1999, s. 83-101; A. Sołtan-Lipska, *Mazowszanie na Uniwersytecie Krakowskim w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 2, lata 1527-1794, pod red. J. Tyszkiewicza, Pułtusk 2015; Lolo R., *Powstanie i rozwój szkoły kolegiackiej do 1566 roku*, w: *Z tradycją w przyszłość – 580 lat pułtuskiego liceum*, red. P. Biernacka, Pułtusk 2021; Tegoż, *Towarzystwo Jezusowe w diecezji plockiej 1566 – 1773. Studium koegzystencji w dobie recepcji reformy trydenckiej*, Pułtusk 2013.

dostojnikami zwróciła już uwagę Anna Sucheni-Grabowska, która w swoich badaniach odniosła się wyłącznie do pożyczek udzielanych monarsze przez biskupa¹⁴. Efektem tego była ogólnie przyjęta dość negatywna opinia, powtarzana w ślad za dziewiętnastowiecznymi historykami, traktująca biskupa Noskowskiego jako skąpca z dużym kapitałem. Wykorzystanie nowych źródeł umożliwiło postawienie hipotez, które pozwalają zweryfikować poglądy powielane przez starszą historiografię¹⁵. Podobnie zaprezentowany został wątek genealogiczny, gdzie omówiono dotychczasową wiedzę na temat rodziny Noskowskich herbu Łada. O oryginalności niniejszej pracy dowodzi również podjęcie tematu szeroko rozumianego zarządu biskupa Andrzeja Noskowskiego nad diecezją plocką. Na podstawie zachowanych materiałów źródłowych zaprezentowano działalność ordynariusza plockiego w zakresie opieki nad ludnością osiadłą w obrębie dóbr biskupich, nominacji na urzędy kościelne, udziału biskupa w synodach prowincjonalnych, zaangażowania w synody diecezjalne, a także kontaktów z nuncjuszami i dokonań na rzecz kontrreformacji. Wątki te stanowią uzupełnienie dotychczasowych badań podejmowanych nad fundacjami edukacyjnymi i artystycznymi biskupa Noskowskiego.

W pracy wykorzystano w dużej mierze źródła będące w zasobach Archiwum Diecezjalnego w Płocku oraz Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Kwerenda źródłowa objęła odpowiednie zespoły *Acta Episcopalia*, *Acta Capituli Cathedralis Plocensis*, *Acta Visitationes* dokumentujące działalność biskupa Noskowskiego przede wszystkim jako administratora diecezji i fundatora¹⁶. Sporą trudnością w procesie badawczym był brak zespołów *Acta Capituli Collegiatae Pultoviensis* z okresu posługi biskupa Noskowskiego w zbiorach Archiwum Diecezjalnego w Płocku. Udostępnione materiały z lat 1449 – 1799 zatytułowane jako *Akta różne dotyczące kolegiaty pultuskiej*¹⁷ nie zawierały żadnych zapisów odnoszących się do zasięgu chronologicznego niniejszej rozprawy. Niestety żadnych rezultatów nie przyniosło także przejrzanie katalogów Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Natomiast w kwestii działalności politycznej biskupa Noskowskiego i jego relacji z królem istotnych informacji dostarczyły dokumenty *Metryki Koronnej*. Z uwagi na czas w jakim powstawała owa praca (sytuacja pandemiczna) ogromną zaletą była dostępność elektronicznej wersji rejestrów. Fakt ten umożliwił również zapoznać się z zawartością kilkunastu ksiąg z czasów panowania

¹⁴ A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny. Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.

¹⁵ J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce. Od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, Kraków 1883.

¹⁶ ADP, A. Ep. nr. 17, 18, 19, 20, 21; ACC Ploc., nr 5, 6; AV nr 1 Pułtusk, Ciechanów 1591.

¹⁷ ADP, nr. 192/B Akta różne dotyczące kolegiaty pultuskiej 1449-1799.

Zygmunta I Starego i Zygmunta II Augusta. Z zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie poddano kwerendzie także wybrane zespoły akt ziemskich i grodzkich zakroczymskich, ziemskich i grodzkich ciechanowskich, ziemskich i grodzkich różańskich, ziemskich i grodzkich gostynińskich oraz ziemskich i grodzkich dobrzyńskich¹⁸. Zweryfikowanie tych źródeł miało na celu identyfikację poszczególnych członków rodziny biskupa Noskowskiego, a w dalszej kolejności ewentualne dostarczenie nowych informacji na ich temat. Jednak stan zachowania wymienionych ksiąg ogranicza znacząco prowadzenie badań w tym zakresie. Stąd też pozyskany materiał miałby charakter wybiórczy. Z drugiej strony badania prowadzone w tym kierunku dla niniejszej dysertacji stanowiłyby temat poboczny. Dlatego też zostaną one w przyszłości kontynuowane jako odrębne badania skupiające się na losach rodu Noskowskich herbu Łada na Mazowszu.

Bazę źródłową uzupełniają materiały wydane drukiem. Z racji na podjęcie kwestii majątku posiadanego przez biskupa Andrzeja Noskowskiego cennym źródłem były rejestry komory celnej we Włocławku wydane przez Stanisława Kutrzebę i Franciszka Dudę¹⁹. Szesnastowieczne księgi cła wodnego włocławskiego zachowały się fragmentarycznie, a zatem opracowany materiał ma istotne znaczenie w badaniach nad eksportem zboża z Polski w tym okresie. Do badań nad zagadnieniami związanymi z działaniami kontrreformacyjnymi i kontaktami z kolejnymi legatami Stolicy Apostolskiej posłużyła edycja źródłowa *Acta Nuntiaturae Polonae*²⁰. Nie należy również zapominać o dziełach pierwszych biografów biskupa Noskowskiego. W dysertacji wielokrotnie odnoszono się do pracy Andrzeja Święcickiego²¹, spokrewnionego z plockim duchownym. Specyfika tego źródła pozwoliła między innymi ukazać rodzinną tradycję utrzymującą się od kilku pokoleń wśród Święcickich. Obok dzieła krewniaka biskupa wypada wspomnieć zarówno o publikacji biskupa Stanisława Łubieńskiego²².

Nad postacią biskupa Andrzeja Noskowskiego podejmowano już częściowe badania. W niniejszej dysertacji wykorzystano literaturę będącą ich pokłosiem. Punktem wyjścia do

¹⁸ AGAD, Zakr. gr. wieczyste, sygn. 5, 32; Ciech. z. i gr. dissoluta, sygn. 63, 65, 67, 69; Różańskie z. dekreta, sygn. 1; Różańskie gr. wieczyste, sygn. 1, 2a; Gostynin z. i gr. Varia, sygn. 1; Ks. z. dobrzyńskie, sygn. 2.

¹⁹ *Regesta theloni aquatici Wladislaviensis saeculi XVI*, wyd. S. Kutrzeba, F. Duda, Kraków 1915.

²⁰ *Acta Nuntiaturae Polonae, Aloisius Lippomano (1555-1557)*, t. 3, cz. 1, Romae 1993; *Acta Nuntiaturae Polonae, Julius Ruggieri (1565-1568)*, t. 4, Romae 1991; *Acta Nuntiaturae Polonae, Zacharias Ferreri (1519-1521) et Nuntii Minores (1522-1553)*, t. 2, Romae 1992.

²¹ A. Święcicki, *Andreae Noskovii Episcopi Plocensis. Vita*, Varsaviae 1637; *Życie Andrzeja Noskowskiego Biskupa Plockiego przez Andrzeja Święcickiego, notariusza ziemi nurskiej, potomka po jego siostrze. Za zgodą władz Warszawa, u Trepińskiego, drukarza Jego Królewskiej Mości. Roku Pańskiego 1637*, oprac. T. Żebrowski, w: *Renesans na Mazowszu. Andrzej Noskowski biskup plocki*, red. A. Koseski, K. Ostrowski, L. Sobieraj, Pułtusk-Płock 2011.

²² S. Łubieński, *Series, vitae, res gestae episcoporum Plocensium*, Cracoviae 1642.

wielu rozważań podejmowanych przez autorkę były ustalenia księdza Tadeusza Żebrowskiego wydane w monografii zbiorowej *Renesans na Mazowszu. Andrzej Noskowski biskup płocki*. Obok biogramu biskupa w opracowaniu tym zamieszczono też drzewo genealogiczne rodziny Noskowskich herbu Łada oraz Świącickich herbu Jastrzębiec autorstwa księdza Żebrowskiego. Uzupełnieniem wątku genealogicznego były prace Roberta Jopa dotyczące łączyczej linii Noskowskich²³. Najbardziej szczegółowym opracowaniem, które charakteryzuje wątek fundacji dokonanych przez biskupa na rzecz rozwoju poziomu edukacji mazowieckiej. Chodzi tu przede wszystkim o prace Aleksandry Sołtan-Lipskiej²⁴ i Radosława Lolo²⁵. Cenny okazał się także artykuł Stanisława Sławińskiego²⁶, który poszerzył naszą dotychczasową wiedzę na temat Bursy Noscoviana powstałej przy Akademii Krakowskiej. W kwestii rozważań dotyczących fundacji artystycznych korzystano z artykułów i monografii Roberta Kunkela, Artura Wołosza, Adama Miłobędzkiego, Jerzego Łozińskiego, Olgi Hajduk, Jerzego Chyczewskiego, Michała Wardzyńskiego. W przypadku biskupiego mecenatu w Pułtusk, Broku i Wąsoszy syntetyczne opracowanie stanowi Katalog Zabytków Sztuki²⁷. Redaktorzy poszczególnych tomów stworzyli szczegółowe opisy fundowanych przez biskupa Noskowskiego dzieł sztuki. Odrębny zbiór opracowań tworzy natomiast dokumentacja konserwatorska przechowywana przez WUOZ w Łomży, MWKZ w Ciechanowie oraz MWKZ w Ostrołęce. Należy jednak zaznaczyć, że autorzy jej ograniczają się wyłącznie do opisanie zagadnień czysto technicznych związanych z konserwacją danego dzieła, nie podejmując jednocześnie szerszej jego interpretacji. Warto jeszcze wspomnieć o dwóch pracach dotyczących działalności synodalnej biskupa. Zarówno *Concilia Poloniae* (t. 6)²⁸ autorstwa

²³ R. Jop, *Dział dóbr między Noskowskimi linii łączyczej z roku 1653 oraz uzupełnienia do ich genealogii*, „Studia Archiwalne” 8/2021; R. Jop, *Inwentarz rzeczy po staroście dobrzyńskim Adamie Kazimierzu Noskowskim z 1659 r.*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 26/2019; R. Jop, *Przyczynki do genealogii Noskowskich herbu Łada, właścicieli Łączyczej w XVI-XVII w.*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 13/2013.

²⁴ A. Sołtan, *Contubernium Philosophorum – krakowska fundacja biskupa płockiego Andrzeja Noskowskiego*, „Przegląd Historyczny” 92/1, 2001, s.18-19; tejsze, *Działalność oświatowa biskupa Andrzeja Noskowskiego*, w: *Bazylika pułtуска. 550 lat świątyni i Kapituły Pułtuskiej*, pod red. W. Koska, A.K.F. Wołosza, Pułtusk 2001; tejsze, *Kapituła płocka i biskup Andrzej Noskowski wobec kwestii oświaty i wychowania na Mazowszu płockim*, „Rocznik Mazowiecki” 11/1999, s. 88.

²⁵ Badania R. Lolo dotyczą m. in. stanu pułtuskiego szkolnictwa w okresie nowożytnym z szczególnym uwzględnieniem szkoły kolegiackiej i kolegium jezuickiego.

²⁶ S. Sławiński, *Bursa niemiecka i Bursa Nowa - dzieje dwóch burs w przeciwnych blokach zabudowy przy ul. Gołębiej w Krakowie*, „Opuscula Musealia” 2014, z. 22, s. 15-43.

²⁷ *Katalog Zabytków Sztuki. Kolno, Grajewo i okolice*, t. 9, z. 3, pod red. M. Kałamajskiej-Saeed, Warszawa 1988; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Maków Mazowiecki i okolice*, t. 10, z. 7, pod red. I. Galickiej, H. Sygietyńskiej, Warszawa 1982; *Katalog Zabytków Sztuki. Pułtusk i okolice*, t. 10, z. 20, pod red. M. Omilanowskiej i J. Sito, Warszawa 1999; *Katalog Zabytków Sztuki. Województwo warszawskie. Powiat wyszkowski*, t. 10, z. 28, pod red. I. Galickiej, H. Sygietyńskiej, Warszawa 1974.

²⁸ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne. Synody diecezji płockiej i ich statuty*, t. 6, Warszawa 1952.

Jakuba Sawickiego, jak i artykuł *Synody pultuskie (XV-XVIII w.)* Leszka Zygnera²⁹ są jedynymi jak do tej pory studiami podjętymi w zakresie synodów diecezjalnych czasów nowożytnych.

Struktura niniejszej rozprawy wynika z uprzednio postawionych celów badawczych. Pierwszy rozdział porządkuje dotychczasową wiedzę o pochodzeniu biskupa Noskowskiego, jego krewnych, wykształceniu i pierwszych latach kariery duchownej. W dużej mierze bazuje on na ustaleniach dotychczasowej historiografii. Główny punkt wyjścia do rozważań stanowiły badania księdza Tadeusza Żebrowskiego. Dodatkowo zweryfikowano, a następnie zestawiono informacje zawarte w herbarzach autorstwa Kaspra Niesieckiego, Bartosza Paprockiego i Seweryna Uruskiego. Rozdział drugi omawia szeroko działalność polityczną biskupa Noskowskiego, jego relacje z królem Zygmuntem II Augustem oraz kwestie związane z dochodami duchownego. Rozdział trzeci zawiera natomiast informacje dotyczące sprawowanego przez niego zarządu nad diecezją plocką. Te obie części część pracy porusza wiele nie badanych dotąd płaszczyzn aktywności plockiego ordynariusza. Podstawę nowych hipotez stanowi analiza źródeł ikonograficznych, jak też i normatywnych. Czwarty z kolei rozdział porusza kwestię fundacji czynionych przez biskupa plockiego Andrzeja Noskowskiego na rzecz rozwoju edukacji na Mazowszu. Natomiast w rozdziale piątym przedstawiono biskupa jako mecenata sztuki renesansu na Mazowszu. Wnioski i główne hipotezy badawcze autorka zamieściła w Zakończeniu. Uzupełnieniem aparatu badawczego niniejszej rozprawy jest również bibliografia, wykaz skrótów, tabele oraz ilustracje. Z uwagi na podejmowane wątki materiał ikonograficzny stanowi ważny i interesujący element pracy.

Podsumowując sylwetkę biskupa Andrzeja Noskowskiego oraz jego działalność można z całą pewnością stwierdzić, że był on postacią nietuzinkową. Celem niniejszej dysertacji była próba stworzenia pierwszego całościowego ujęcia osoby biskupa Noskowskiego. W trakcie procesu badawczego często starano się zweryfikować opinie na temat biskupa wykreowane przez starszą historiografię, które znacząco wpłynęły na jego odbiór. Po pierwsze zarzucano mu brak odpowiedniego wykształcenia. W źródłach zachowały się natomiast informację o odbyciu przez Noskowskiego rocznej nauki na wydziale filozofii na Akademii Krakowskiej³⁰. Najnowsze badania wykazują jednak, że kształcenie akademickie wśród rodzin szlacheckich trwające jeden lub dwa semestry nie było czymś wyjątkowym, a wręcz powszechnie stosowanym. Taki model edukacji był akceptowany przez społeczeństwo z uwagi na ówczesne standardy. Zebranie odpowiednich danych zawartych w literaturze, a także w bazie danych

²⁹ L. Zygnier, *Synody pultuskie (XV-XVIII w.)*, „Studia Mazowieckie” VIII/XX/2013, nr 1, s. 53-72.

³⁰ Andrzej Noskowski (Id: 276876), w: *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)*, URL: http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/276876_Adrzej_Noskowski (Dostęp: 25.04.2022).

Corpus Academicum Cracoviense pozwoliło na zidentyfikowanie wśród krakowskich zaków innych członków rodziny biskupa Noskowskiego. Dane te zawarto w tabeli nr. 1, gdzie zostało wymienionych czterech Noskowskich. Warto zauważyć, że dzięki staraniom biskupa odpowiednie wykształcenie odebrali również jego bratankowie, Florian i Andrzej. W rozdziale I wykazano, że był to jeden z elementów procesu zmierzającego do zbudowania przez płockiego ordynariusza znaczącego rodu na Mazowszu. Nie ulega żadnej wątpliwości, że to właśnie postać biskupa wykreowała rodzinę Noskowskich na mazowieckiej arenie politycznej. Do chwili objęcia przez ówczesnego kanonika Andrzeja urzędu biskupa diecezji płockiej krewni jego byli słabo uchwytni w materiale źródłowym. Stąd też sukces biskupa Noskowskiego jest zjawiskiem fenomenalnym. Podjęta przez niego próba zbudowania znaczącego rodu na Mazowszu należy uznać za udaną. W wyniku kwerendy przeprowadzonej w aktach biskupich odnaleziono zapis potwierdzający pełnienie przez Floriana Noskowskiego funkcji sekretarza królewskiego, a także starosty pułtuskiego w 1565 r.³¹. Do tej pory postać ta znana była wyłącznie jako starosta ciechanowski.

Dodatkowo w rozdziale II poddano ponownej analizie kontakty biskupa Noskowskiego z królem Zygmuntem II Augustem. W tym celu wykorzystano dotychczasową literaturę oraz sięgnięto po nowy materiał źródłowy. Rezultatem tych badań jest między innymi pierwsza, tak wnikliwa interpretacja dekoracji malarskiej nawy głównej w kolegiacie pw. Zwiastowania NMP w Pułtusk. Autorka rozprawy określonym elementom polichromii przypisuje znaczenie czysto polityczne określające światopogląd biskupa. Opracowany przez Jana Baptystę Wenecjanina program malowideł we współpracy z fundatorem zdaniem autorki należy odbierać jako świadomy gest poparcia udzielony przez duchownego Jagiellonowi. Największe znaczenie miały przedstawienia portretowe pary królewskiej, a także orła zygmuntońskiego i pogoni litewskiej. W rozdziale II starano się dowiedzieć, że były one dowodem udzielonej przez biskupa Noskowskiego aprobaty Zygmuntowi II Augustowi w planach połączenia Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego unią.

Ustalenia wspomnianej Anny Sucheni-Grabowskiej³², a także zacytowane przez Juliana Bukowskiego³³ zarzuty pod adresem biskupa zawarte w instrukcji kapituły krakowskiej na synod prowincjonalny w 1551 r. stały się impulsem do podjęcia sondażowych badań nad

³¹ ADP, A. Ep. 21, k. 93. Informacja ta została umieszczona przy nazwisku Floriana mającego prawo patronatu nad kanią pułuską fundi Lipniki. W dotychczasowych opracowaniach dotyczących dworu, czy też kancelarii Zygmunta II Augusta nie ujęto Noskowskiego.

³² A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny. Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 134-135.

³³ J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce. Od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, t. 2, Kraków 1883, s. 30.

szesnastowiecznymi rejestrami komory celnej we Włocławku. Wydane drukiem przez Stanisława Kutrzebę i Franciszka Dudę *Regestra thelonei aquatici Wladislaviensis*³⁴ poddano interpretacji pod kątem skali działań plockiego duchownego związanych ze spławem zboża do Gdańska. Działalność ta miała ścisły związek z dochodami biskupa, które to przekładały się na majątek jakim dysponował. Autorka zwróciła uwagę na kilka ciekawych wątków. Zrodziły one nowe pytania będące zarzewiem nowych badań. Natomiast w obrębie niniejszej pracy pozwoliły przedstawić określone dane w tabelach od nr 2 do nr 6. Przykładowo tabela nr 2 dowodzi, że Noskowski będąc jeszcze kanonikiem posiadał odpowiedni kapitał do organizacji spławu zboża Wisłą. Dodatkowo spostrzeżenia te uzupełniają dotychczasowe badania Anny Sucheni-Grabowskiej w zakresie pożyczek udzielanych przez biskupa plockiego królowi Zygmuntowi II Augustowi. W obliczu nowych ustaleń korzyści z umów kredytowych nie stanowiły jedyne źródła dochodu pożyczkodawcy.

Warto zaznaczyć, że kwestie finansowe przekładają się także na inne przejawy biskupiej działalności. Chodzi tu szczególnie o fundacje na rzecz rozwoju edukacji oraz mecenat artystyczny na Mazowszu. Rozdział IV i V stanowi swoistą syntezę dotychczasowej literatury omawiającej te zagadnienie. Z tą tylko różnicą, że w rozdziale V przedstawiono wspomnianą już interpretację renesansowej przebudowy kościoła kolegiackiego w Pułtusk. Jednocześnie zasygnalizowano obecność w jednej z nisz fryzu arkadowego pod sklepieniem w części prezbiterialnej wizerunku biskupa (ilustracja nr 9). Dzieło to zalicza się do nielicznych przedstawień biskupa powstałych za jego życia. Oprócz tego rozdział ten dowodzi o wpływie biskupa Noskowskiego na Mazowszan w zakresie zainteresowania sztuką, jej rozwojem i próbie adaptacji. Potwierdzeniem tego są również wyniki kwerendy przeprowadzonej na dokumentacji biskupiej w odniesieniu do zarządu diecezją. Autorka odnotowała fundacje kościołów parafialnych, a także ołtarzy. Inspiracją do ich fundacji przez mieszczan i szlachtę mogły być nie tylko względy religijne, ale ponadto wzmożona na tym polu aktywność biskupa.

Po raz pierwszy zwrócono uwagę na zagadnienie nominacji biskupich, które zostały opisane w rozdziale III. Potwierdziły one częściowo kierowane pod adresem plockiego ordynariusza zarzuty o dopuszczaniu się nepotyzmu. Analiza źródeł znajdujących się w zasobach Archiwum Diecezjalnego w Płocku pozwoliła na odnotowanie kilku przypadków posiadania przez krewnych biskupa prawa patronatu nad intratnymi kanoniami plockimi i pułtuskimi. Jednak trudno na tym etapie określić skalę tego procederu. Zagadnienie to wymaga przeprowadzenia dalszych badań. Zwrócono również uwagę na bliskie otoczenie

³⁴ *Regestra thelonei aquatici Wladislaviensis ...*, s. 36-205.

biskupa, w którego skład wchodziłi ludzie posiadający wykształcenie akademickie w stopniu doktora. Zweryfikowano w ten sposób opinię o współpracownikach biskupa Noskowskiego znajdującą się w starszej historiografii.

Reasumując postać biskupa Andrzeja Noskowskiego odznaczyła się trwale w dziejach Mazowsza. Powodem tego są szczególne zasługi duchownego dla oświaty, nauki i sztuki. Prywatny sukces biskupa przełożył się na ogólną pozycję rodu. Punktem negatywnym w jego karierze są zapewne działania będące powodem oskarżeń o nepotyzm. Można by przywołać w tym miejscu również zarzuty o nadmierne zaangażowanie w kwestie finansowe, a w tym handel zbożem. Jednak tak intensywna działalność w zakresie fundacji edukacyjnych i artystycznych wymagała dysponowania sporym kapitałem. Trudno zatem jednoznacznie ocenić ten fakt i zaklasyfikować go do negatywnych bądź pozytywnych stron biskupiej posługi Noskowskiego. Bez wątplenia postawa biskupa wpisywała się w typowy dla epoki nowożytnej schemat – sprawny polityk, zarządca, mecenas i dobroczyńca.

Paulina Biernacka